Fra fortid til nutid 1

Lokal-Håndbogen har udkommet i 33 år. Cirka hvert andet år kommer der et nyt afsnit om og fra vores lokalområde. I 2025-udgaven skriver vi om vores område helt tilbage fra istidens afslutning og op til nutiden. Det er et stort emne, og det er ikke muligt at få plads til det hele i denne udgave. Men i 2026-udgaven kommer der en fortsættelse. Vi prøver at inddrage lokale navne og steder mest muligt.
I vores tidsudregning har vi valgt at regne tiden fra nu, år 2025, og ikke som i nogle tidsregninger, hvor man regner f.eks. 5000 år før Kristi fødsel. Man skal så lægge 2000 år til for at komme frem til, at det skete for 7000 år siden. Dette afsnit strækker sig over godt 11.000 år frem til bronzealderen for omkring 3.700 år siden. I den tid var Aulum og omegn godt repræsenteret med mange fund.
Materialet til dette afsnit er fundet mange forskellige steder, de fleste billeder er AI-genererede.

Vores område

Det er svært at forestille sig, hvordan Aulum og omegn så ud for 11.700 år siden ved afslutningen af den sidste istid, Weichsel-istiden. Vi var ikke dækket af is, men det var tæt på. Hvis man boede i Haderup og kiggede mod nord, op mod Skive, ville man på en klar dag kunne se isen stå op som en skrå mur. Skive og Vinderup var helt væk under sne og is.

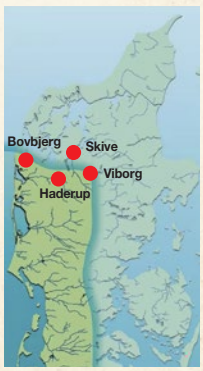

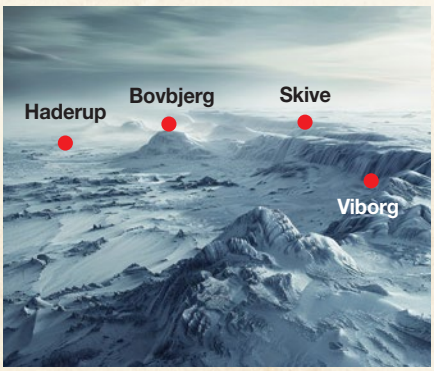

Da isbræen nåede længst frem for 22.000 år siden, gik den i en linje fra Bovbjerg ved Vesterhavet ind i landet til Viborg. Her bøjede isranden mod syd og gik ned midt gennem Jylland.
Den mængde vand, der eksisterer på jordkloden, er næsten konstant. Hvis meget af vandet er bundet som is og sne, falder vandstanden i verdenshavene. Under sidste istid var der så meget vand bundet i is og sne, at vandstanden i verdenshavene var 130 meter lavere end i dag.

Da Vesterhavet har en gennemsnitsdybde på 93 meter, var alt vandet væk der, man kunne gå til England, hvis ellers man kunne komme over de ret store floder, som førte smeltevandet væk fra isranden.
Isranden var i konstant bevægelse. Kæmpe isblokke, så store som isbjerge, brækkede af, smeltede og var med til at danne de store floder. Efterhånden som isen trak sig tilbage, steg vandet igen i havet, og i løbet af nogle tusinde år fik Danmark sin nuværende form.
Da vores område ikke var dækket af is, er det ikke formet lige så meget som de områder, der ligger nord for Haderup og Skive. Der kan man virkelig se et bakket og furet landskab skabt af isens skubben, trykken og vældige afløb fra isbræen.

Skovbjerg Bakkeø

Området vi bor i er et af de ældste landskaber i Danmark og kaldes Skovbjerg Bakkeø. Området afgrænses af Holstebro og Storå i nord og Skjern og Skjern Å i syd. På det tidspunkt har de to vandløb været kæmpe floder.
Skovbjerg Bakkeø er et gammelt bakket morænelandskab fra næstsidste istid, men omgivet af hedesletter fra sidste istid. Lige syd for Aulum er der tre højdedrag: Tihøje, Trehøje og Præstbjerg. Står man på en af disse høje, får man et godt indtryk af bakkeøen. Tilsvarende kan man fra den sydlige del af Dejbjerg Plantage, på randen af bakkeøen, skue ud over hedesletten, Ringkøbing Fjord og Holmsland Klit.
Mange steder på den store bakkeø er den gamle jordbund blevet dækket af flyvesand. Man har fundet bevis for sandflugt for over 7.000 år siden. Pollenundersøgelser viser, at heden bredte sig voldsomt for ca. 5.000 år siden. I dag er der ikke meget hede tilbage i Danmark. Det største sammenhængende areal med hede er Vind Hede på ca. 370 hektar.

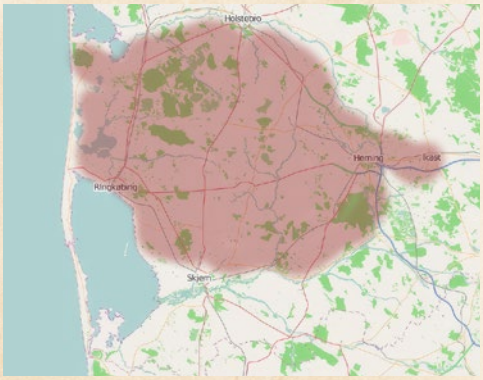

Et barsk landskab

Det har været et barsk landskab. Jorden var sandet og stenet, der var ingen muldlag, og når det blæste, var der sandflugt, det var med til at forme landskabet.
I vores område er den største indsander Gravlundsande vest for Aulum, et landskab dannet af sand, som blæsten har ført til området. Kører man fra Haderup mod Holstebro, kommer man forbi store grusgravsområder, hvor man udgraver de enorme mængder af grus, der er aflejret i dette område.

Dyrelivet i vores område

I Vestjylland og langt ud i det, der i dag er Vesterhavet, gik der under hele den sidste istid store flokke af rener, vilde heste, uldhårede næsehorn, urokser og kæmpestore mammutter. Mammutterne kunne blive op til 4 meter høje og veje op til 10 ton. Det er svært at forestille sig, at disse kæmpe elefanter har gået rundt her. De har bl.a. levet på Skovbjerg Bakkeø, som dengang var en tundra med græs og lave buske.
Vi ved, at de har været her, og der var mange af dem. I grusgrave er der fundet hundredvis af stødtænder og kindtænder fra mammutter. På samme måde er der fundet rester af de store uldhårede næsehorn, vilde heste og urokser. Urokserne har levet her indtil for 2.500 år siden.

Der har også været elge omkring Aulum. 1 km uden for Aulum, i Skjerk Mose, er der fundet ryghvirvler fra en elg, og den ene side af et gevir med 7 takker.

De første mennesker i Danmark og vores område

Da de første mennesker kom til Danmark for omkring 14.000 år siden, kom de her kun for at gå på jagt om sommeren. Det var alt for koldt til at overvintre. Selvom de kun var bevæbnet med spyd, bue og pil, var de i stand til at jage og dræbe de hurtige rensdyr og kæmpe store mammutter.
Fra Slotseng i Sønderjylland ved man med rimelig nøjagtighed, at de første mennesker kom dertil en novemberdag for ca. 14.134 år siden.
En gruppe jægere fra det nordlige Tyskland ligger i baghold. Ved en indsnævring i landskabet, som en flok rensdyr skal igennem, venter de på dyrene. Da de kommer, slår de til, og mindst 12 rensdyr bliver dræbt. Sådan kan det meget vel være gået til for cirka 14.134 år siden.

Hvor ved vi det fra?
I år 2000-2001 blev knogler og gevirer fra mindst tolv rensdyr udgravet i et dybt mosehul ved Slotseng i Sønderjylland. Kulstof-14-analyser af knoglerne foretaget af Nationalmuseet viser at dyrene, mest sandsynligt, blev dræbt en dag i november for 14.134 år siden. Knoglerne er tydeligt forarbejdet af mennesker, og i en af knoglerne fandt man endda en pilespids.

Rensdyrene havde alle fuldt udvoksede gevirer, de blev derfor jagtet om efteråret, sandsynligvis i november måned, da det er det eneste tidspunkt på året, hvor både hanner og hunner har fuldt udvoksede gevirer. Alt tyder på, at jagten har fundet sted efter parringssæsonen, når rensdyrene samler sig i flokke for at drage sydpå.

Hvor boede de?

Efterhånden som klimaet blev varmere, kom flere mennesker op sydfra, og for ca. 9.000 år siden var det meste af Danmark beboet af jægerstenalderfolket. Der kunne være langt mellem bopladserne, og man har anslået, at der i slutningen af jægerstenalderen boede omkring 8.000 mennesker i hele Danmark.
Hvor mange der har boet i vores område er uvist, men de har været her, viser fund og udgravninger. Der har boet flest syd for Aulum ud mod Ljørring, Jersild og Kilde, men også nord og vest for Aulum, i Lundby og Varhede, er der fundet bopladser og gravpladser fra jægerstenalderen. Typisk boede de ned til vandløb, hvor de kunne fiske og få vand. Mad kunne de godt undvære nogle dage, men vand skulle de have hver dag. Så Kilde Bæk, Løven Å, Lundby Bæk og Varhede Å var gode områder at bo i. På det tidspunkt var disse vandløb betydeligt større end i dag.

Temperaturen stiger

Det var et særdeles barsk område at bo i. I dag ville man ikke bygge huse på den grønlandske tundra, men det var de forhold, jægerstenaldermenneskene levede under. Kun de øverste jordlag tøede op om sommeren; længere nede var der permafrost. Heldigvis blev temperaturen ved med at stige, og isen forsvandt helt fra Skandinavien.
Efterhånden som isen smeltede og blev til vand, steg havniveauet. Vandet begyndte at trænge ind i Nordsøen/Vesterhavet, og for omkring 7.000 år siden fremstod Jyllands vestkyst nogenlunde som i dag, dog lå kystlinjen en del kilometer længere ude i Vesterhavet end i dag.

Hvad levede de af?

Uanset om de boede i vores område eller andre steder i Danmark, var jægerstenaldermenneskene helt afhængige af naturen. De levede i mindre grupper, ofte en eller to familier samlet i hytter af grene og bark.
Flint og kvarts blev brugt til at lave spydspidser, knive og pilespidser af, så man kunne jage rener og urokser, som levede på de store græssletter vest for Aulum. Derudover fangede man fisk og fugle. Svanen var en af fuglene. Med forsigtighed tog de skindet af dem, fjernede alle de store fjer, så kun de fine dun var tilbage. Skindet blev garvet, og de havde det fineste og varmeste undertøj.

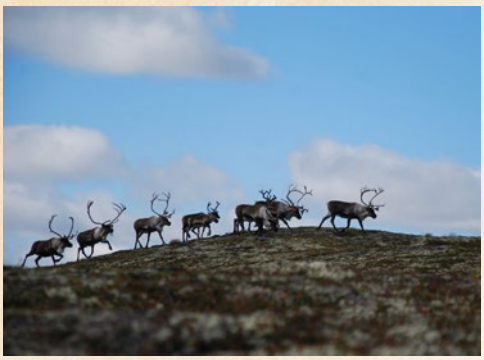

Om sommeren samlede de hasselnødder, frugter, bær og frø. Når et område var »brugt op«, flyttede de til et nyt område, hvor der var bedre muligheder for at finde føde. De kæmpestore mammutter blev også jaget, men da det var et enormt dyr, forsøgte man ofte at jage dem i en fælde. Det kunne enten være ud i en sump eller et stort hul, man havde dækket til med grene, hvorefter man forsøgte at jage mammutten, så den faldt i hullet hvor de kunne dræbe den.
Den gav mad til mange mennesker, i lang tid, hvis ellers man kunne opbevare det.
Efterhånden som temperaturen steg, bredte skoven sig ud over de åbne sletter. Det betød, at nogle af de store dyr forsvandt. I stedet kom der rådyr og vildsvin op til området fra Tyskland.

Hvordan så stenaldermenneskene ud?

Hvis du så et menneske fra jægerstenalderen komme gående gennem Aulum eller Feldborg, ville du selvfølgelig lægge mærke til det, mest på grund af deres påklædning og lange hår. Men hvis de blev klippet og fik nutidigt tøj på, ville du ikke kunne se forskel på »dem« og os, bortset fra højden måske. Kvindernes gennemsnitshøjde var 154 cm, og mændenes var 166 cm.
De var betydeligt mere robuste end vi er i dag. På de knogler, man har fundet, ses spor af kraftige muskler.

Det var et hårdt liv. Bare det at skaffe mad hver dag har været en stor udfordring, og vejret selvfølgelig. Man kunne ikke gå rundt uden at have en del tøj på, og de måtte selv lave alt. Jægerstenaldermennesket holdt ikke husdyr, så alt deres tøj var lavet af skind fra dyr, de havde dræbt på deres jagter. Børnedødeligheden har været stor, og gennemsnitsalderen var kun 35 år. Spurgte du dem om hvad de fået at spise, ville du ikke kunne forstå dem, for sproget var meget forskellig fra sprog vi taler i dag.

Klimaet

I hele den periode, vi kalder jægerstenalderen, har klimaet været den helt store udfordring. I vores tid snakker vi om, hvor meget en temperaturstigning på bare 1 til 2 grader kan få klimaet til at gå helt amok. Dengang var der temperaturforskelle på 7-8 grader, permafrosten forsvandt.

Vandet i verdenshavene steg efterhånden som isen trak sig tilbage. De bopladser, som lå ude i Vesterhavet og i det sydfynske øhav, blev oversvømmet. Mennesker og dyr måtte flytte, og de må have oplevet det som noget nær en katastrofe.

Opfindelser i Stenalderen

Man tænker måske ikke lige, at det var i stenalderen, de store opfindelser blev gjort. Men på et tidspunkt har en af dem fundet ud af, at sten arten flint kunne bearbejdes. Det kunne flækkes, man kunne slå små skaller af og forme det til redskaber som økser, pile- og spydspidser og knive. I begyndelsen var det ikke knive som vi kender dem i dag, men de var skarpe og kunne skære. Senere blev de formet og kunne godt ligne den kniv fra i dag, lige bortset fra at den var lavet af flintesten.

Den største af alle opfindelser har været bålet – det at kunne lave ild, kontrollere den og også gemme glø-derne og flytte den med, gjorde det muligt at tilberede mad og skabe tryghed. Ilden gjorde det også lettere at klare sig om vinteren, hvor den kunne give varme. Desuden var det et godt værn mod rovdyr.

Fra jæger til bonde

Overgangen fra jægerstenalderen til bondestenal-deren skete over en meget lang periode, men efter 6-7.000 år som jæger og samler blev de mere bofaste. Det betød at de nu skulle skaffe føde til hele familien fra det samme sted, år efter år. De begyndte at dyrke jorden og holde husdyr. De store skovområder, der efterhånden var opstået, blev fældet, afbrændt og er-stattet af kornmarker. Kvæg, grise og får dukkede op som husdyr.
Den store forandring var, at man nu selv skulle frem-stille de fødevarer man havde brug for. Fiskeriet var stadig en vigtig del af bondesamfundet. De små grise fra vildsvinene blev indfanget, og mennesker, der kom op fra Sydeuropa, havde får og geder med. Nu havde man frisk kød, mælk og uld. Deres huse blev meget bedre. Om vinteren var de ikke tvunget ud på jagt for at skaffe føde.

Det betød dog ikke at de kunne slappe af for dyrene skulle også have mand om vinteren. Selv om de blev jaget ud på markene for at finde føde var man nødt til at have et forråd af foder til dyrene, i den hårdeste vintertid.

Mon ikke de fleste af os har været på Hjerl-Hede og set deres stenalderboplads, den ligger ned til den lille Vadsø? Det giver et godt billede af de forhold, de le-vede under.

Klimaforandringerne i fortiden

Hvordan ved vi noget om klimaet for 14.000 år siden? Isen på Grønland er dannet af sne, der år efter år bliver liggende og efterhånden presses sammen til en tyk iskappe. Årslagene fortæller om klimaet de år, da sneen faldt, så isen er et arkiv over fortidens klima. Iskerneboringer gennem den tre kilometer tykke iskappe viser klimaet 125.000 år tilbage i tiden.
På den nordlige halvkugle sluttede den sidste istid med kraftige temperaturudsving, der bestod af to opvarmninger afbrudt af en kuldeperiode. Den første bratte opvarmning skete for 14.700 år siden. Temperaturen i Grønland steg mere end ti grader, og i det mildere klima, kaldet Bølling-perioden, drog de første stenaldermennesker fra syd op mod nord og Skandinavien. Men glæden varede kort.
Isen kom tilbage med en ny streng kuldeperiode for 12.900 år siden, det varede godt 1.000 år, inden istiden endeligt sluttede. Iskernerne fra Grønland er et spejler på klimaet, på den nordlige halvkugle og viser at, der var tale om voldsomme og hurtige klimaforandringer.

Efterskrift

Det er svært at forestille sig en ny istid. Vi går rundt og tænker, at lige nu er det almindelige, men det er ikke rigtigt. Det mest almindelige i vores område er istid. De seneste 2,5 millioner år har vi haft ca. 15 istider, der hver har varet omkring 100.000 år, og 15 mellemistider, der varede 10-25.000 år. Så det mest sandsynlige er, at vi på et tidspunkt løber ind i endnu en istid.
Den mellemistid, vi lever i nu, har varet 15.000 år, så måske om et par tusinde år kommer der en ny istid. Og hvad så? Hvis isen når længere ned end sidste gang, altså forbi Haderup, måske langt ned i Tyskland, så kan vi ikke bo her. Selv med al vores moderne teknologi kan vi ikke hamle op mod naturens kræfter. Vi må alle flytte sydpå.
Vandstanden i havet vil falde drastisk med over 100 meter, vi kan igen gå derover eller køre for nu har vi biler, måske skulle man anlægge en vej. Hvis næste istid også varer 100.000 år, og isen ikke kommer længere end sidste gang, kunne det give god mening.
Det kommer dog ikke til at ske i vores tid, men tanken om det kan da godt få det til at løbe koldt ned ad ryggen.

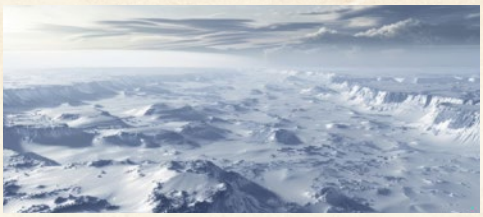

Afslutning

Selvom om en ny istid er fjern, minder det os om naturens store kræfter og vores plads i den. Historien om vores område, fra istid til nutid, er fascinerende og giver os et indblik i, hvordan både landskab og liv har udviklet sig gennem tusinder af år.

Istiden - Danmark i de seneste 140.000 år

Isens fremrykning i Skandinavien sidste istid (Danmark og istiderne)

Er vi på vej ind i en ny istid?

Jægerstenalderen 14800 – 5900 f.v.t.

Bondestenalderen 6000 – 3700 f.v.t.

Stenalder: Stenalderen varede fra cirka år 13.000 til år 1700 før vores tidsregning, og den er delt op i to forskellige perioder: En jægerstenalder, som varede i cirka 9000 år. En bondestenalder, som varede i cirka 1500 år.

Fra fortid til nutid 2

Tidslinje:
- Bronzealder: ca. 1700–500 f.Kr.
- Jernalder: ca. 500 f.Kr.–800 e.Kr.
- Vikingetid: ca. 800–1050 e.Kr.

Sidste år startede vi et nyt afsnit i Lokalhåndbogen med titlen »Fra fortid til nutid«. Det tog os fra istidens afslutning, gennem stenalderen og frem til begyndelsen af bronzealderen.
Dette års afsnit begynder med bronzealderen for ca. 3700 år siden. Landskabet blev præget af gravhøje, og våben, redskaber og smykker blev fremstillet af bronze og guld.
Derefter fulgte jernalderen, som banede vejen for de samfundsformer, vi senere kender fra vikingetiden. Vikingetiden sluttede for mindre end 1000 år siden og vi er kommet ind i vores tidsalder. Overgangen fra de 3 tidsaldre sker gradvis over længere perioder.

BRONZEALDEREN (1700 - 500 f.Kr.)

Bronzealderen

Bondestenalderen fortsatte langt ind i bronzealderen. Forandringerne kom gradvist. Små samfund opstod, fordelen ved at bo sammen med flere familier var tydelig – men også grobund for uenigheder, ligesom i dag. Ved begyndelsen af bronzealderen anslås det, at der boede ca. 50.000 mennesker i hele Danmark. Hvor mange der boede i vores område, ved vi ikke, men de mange gravhøje – især syd for Aulum og nord for Haderup – vidner om at der har boet en del mennesker, flere steder i vores område.

Skovene svinder

Klimaet var relativt lunt, og store dele af Danmark var dækket af urskov. I Midtjylland havde skoven dog svært ved at etablere sig efter istiden på grund af den sandede undergrund. Muldlaget blev først dannet, da vegetation – græsser, buske og senere træer – begyndte at vokse.
Op gennem bronzealderen fældede bønderne træerne til byggematerialer og brænde. Skovene blev erstattet af marker med afgrøder som enkorn, emmer, dværghvede, nøgenbyg og hirse. Husdyr som får, geder, kvæg og svin kom til fra Mellemøsten og blev gradvist en del af fødevareforsyningen.
I Midt- og Vestjylland, hvor muldlaget er tyndt, opstod lyngklædte heder, efterhånden som skovene forsvandt.

Livet i lokalområdet

Bønderne blev dygtigere til at dyrke jorden. Mennesker syd- og østfra bringer nye teknikker, kornsorter og grøntsager med sig herop. Da man ikke havde penge blev flint, skind og rav bliver brugt som betalingsmidler. Bronze og andre metaller kommer til området – nogle er færdigforarbejdede, andre bliver bearbejdet lokalt. Bronze kunne smeltes over et almindeligt bål og hældes i forme. Ud kom knive, dolke, sværd og smykker. Teknikken blev efterhånden forfinet, og solvognen – trukket af en hest – er nok et af de mest ikoniske fund. Husdyrene går frit omkring og skal selv finde føde. Senere begyndte man dog at hegne og opstalde dem, og det blev dermed muligt at bruge deres gødning på markerne. Husene de boede i var de såkaldte langhuse med vægge af træ og lerklining.

Udgravninger ved Aulum

Man har i lang tid haft viden om kogestensgruber, stolpehuller og gravpladser i kæmpehøjene, men kun lidt kendskab til egentlige bopladser, men anlæggelsen af motorvejen syd for Aulum (påbegyndt i 2015) blev der foretaget arkæologiske udgravninger, syd for Ljørring ved Troelstrupvej. Her fandt man spor af gårde med flere huse fra yngre bronzealder, yngre jernalder og vikingetid/middelalder. Fundene omfattede langhuse, hegn, kogestensgruber, gruber og stolpehuller, alt sammen beviser for beboelse. Det bemærkelsesværdige er, at der også i stenalderen boede mennesker her på, samme syd skråning ned til Løven å. En af grundene til det kan have været at Løven å var et rent vandløb hvor vandet kunne bruges i husholdningen samtidig med at der også var fisk i åen.

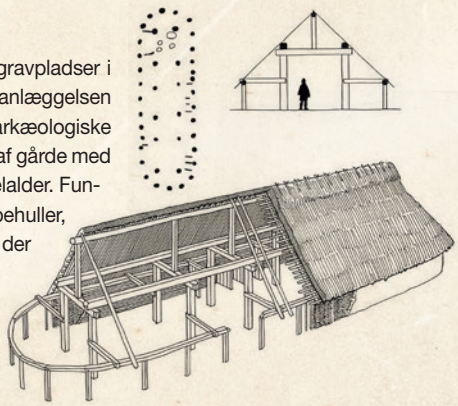

Mennesker i bronzealderen

Mennesker i bronzealderen levede i små gårdsamfund og var dygtige bønder, håndværkere og handelsfolk. De dyrkede jorden med primitive redskaber, holdt husdyr og byggede langhuse af træ og ler. Også den gang var der forskel på rig og fattig. Der findes gravhøje med rige gravgaver – som smykker, våben og tekstiler – mens andre grave stort set ikke indeholder gaver, så også dengang var der sociale forskelle.
Bronze blev brugt til redskaber og pyntegenstande, og mange materialer kom via handel med fjerne egne.
Fund som Egtvedpigen og Solvognen viser, at bronzealderens mennesker havde avanceret teknologi, religiøse ritualer og sans for æstetik.

Kvinder og mænd i Bronzealderen

Egtvedpigen

Gravrøverier

Landskabet og dyrelivet

Over nogle få tusinde år ændrede landskabet sig drastisk. Urskovene forsvandt, og med dem de store pattedyr som mammutter, uldhårede næsehorn, vilde rener og heste. Urokserne holdt stand lidt længere, men forsvandt til sidst.

Bønderne begyndte at pløje jorden med en ard – en primitiv plov. Spor fra arden ses ved flere udgravninger i området. Nye kornarter som rug og havre kom til, formodentlig som ukrudt i kornmarkerne.

Bopladser i området

Der er ikke fundet nok bopladser til at danne et klart billede af bosættelserne i bronzealderen. Ved udgravningen til plejecenter Birketoft fandt man over 20 kogestensgruber, men ingen boplads – museet blev aldrig kontaktet. Det samme gælder fund i Jersild-området og ved Mosevænget øst for Birketoft, hvor man fandt to kogestensgruber på henholdsvis 70 cm og over 1 meter i diameter.

Oldtidsvejen nord for Haderup

En vigtig oldtidsvej gik fra Vesterhavet, nord om Haderup, til Viborg – en strækning på ca. 110 km. Vejen var et netværk af stier og ruter, der fulgte isens hovedopholdslinje og var markeret med gravhøje.
Langs vejen findes omkring 560 fredede gravhøje og op mod 1300 overpløjede høje, primært fra ældre bronzealder. Vejen blev brugt i over 5000 år – fra yngre stenalder til langt op i jernalderen. Hovedvejen A16 fra Holstebro til Viborg følger dele af oldtidsvejen, regner man det med, er vejen blevet brugt i over 10.000 år. Det må være en af Danmarks ældste veje.

Hvorfor ligger vejen der?
Vejen følger isens hovedopholdslinje, området er højtliggende med få vandløb og sumpområder så det var et godt sted at have en vej. Jordbunden består af lette sand- og lerholdige jordarter, så det var også det ideelle sted at have landbrug, og med den forholdsvis lette jord kunne de bruge datidens plov, arden. Højrækken med gravhøje stammer fra yngre stenalder og bronzealder. Der er dog ikke gjort nævneværdige bopladsfund fra bronzealderen i området.

FRA FORTID TIL NUTID 2

Danmark i bronzealderen

Danmark har hverken tin eller kobber. Bronze er en legering af ca. 90 % kobber og 10 % tin og blev derfor importeret som færdigt metal. Det smelter ved ca. 850 °C, hvilket kan opnås i et varmt bål. Bronzesmedene blev efterhånden meget dygtige. Fine genstande blev formet i bivoks, udenom lavede man en form af sand og ler. Når formen blev opvarmet, smeltede voksen bort, og hulrummet blev så fyldt med bronze. Når de var sikker på at bronzen var størknet var man nødt til at ødelægge formen for at få genstanden ud. Enkle ting blev støbt i todelte forme, som så kunne genbruges. **Befolkningstal:** I slutningen af bronzealderen anslås Danmarks befolkning til mellem ***50.000 og 100.000 mennesker.***

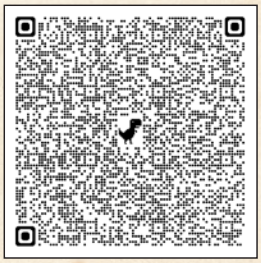

Bronzestøbning

JERNALDEREN (500 f.Kr. - år 800)

Jernalderfolket levede i små landsbyer omgivet af hegn og marker. De boede i langhuse bygget af træ og ler, og deres liv var præget af landbrug, husdyrhold og håndværk. Med opdagelsen af myremalm lærte de at udvinde jern, som blev brugt til redskaber, våben og smykker. Samfundet var opdelt i stammer og høvdingedømmer, og der var både fredelig samhandel og krigeriske konflikter. Mosefund som Tollundmanden og våbenofringer vidner om at de udførte religiøse ritualer og havde en stærk tro på guder og det overnaturlige. Jernalderens folk lagde grunden for det Danmark, der senere trådte ind i vikingetiden.

Efter at have brugt bronze til at lave redskaber, våben og smykker i godt 1000 år, fik man øjnene op for jernets gode egenskaber og begyndte at importere jern. Efter nogle århundreder blev man i stand til selv at udvinde jern af mosernes myremalm. Jernet bredte sig hurtigt som det foretrukne metal – og det var billigere end bronze.

En af årsagerne til, at det tog tid at erkende jernets kvaliteter, var, at jern ikke kan smeltes ved almindelig båltemperatur, som bronze kan. Man har sandsynligvis kendt til myremalm og forsøgt at smide det på bålet, men uden effekt – det forblev en rusten klump. Først nogle hundrede år inde i jernalderen lærte folk, i området, teknikken.

Ældre jernalder

Yngre jernalder

Guldhornene

Hvordan smeltede jernalderfolket jern?

Det er fascinerende, hvordan jernalderens folk – uden moderne teknologi – formåede at udvinde og bearbejde jern. Råmaterialet var myremalm, en jernholdig jordtype, som findes naturligt i vådområder, moser og enge. I flere af moserne omkring Aulum, bl.a. mellem Skjerk og Tved, er der fundet myremalm. Jernet blev udvundet i simple lerovne – kaldet skaktovne eller jordovne. Ovnen blev gravet ned og foret med ler. Temperaturen skulle op omkring 1200 °C for at smelte slaggerne fra jernet. Almindeligt træ kunne ikke nå denne temperatur, så man brugte trækul og blæsebælge til at tilføre ekstra luft.

Myremalmen blev knust, ovnen forvarmet og derefter fyldt med trækul og malm. Når temperaturen nåede 1200°C, blev sandet og jernilten delvist flydende, dog ikke flydende som moderne stål, men der dannedes en porøs jernklump blandet med slagger. Denne blev hamret og renset, indtil man stod tilbage med brugbart jern. Produktionen foregik ofte lokalt. I visse områder af Vestjylland var der storproduktion – bl.a. ved Ørre hvor man ved en udgravning sydøst for Ørre by, fandt store mængder slagger ved en samling af gårde. Ved næsten alle gårdene (langhusene) blev der fundet kogegryder og slagger. Det tyder på jernproduktion i større skala, måske har de endda eksporteret noget af det.

Jernudvinding

Fund fra jernalderen i Aulum

I Aulum by er der gjort flere fund fra jernalderen. Ved Aulum Mølle har der fra år 0 til ca. år 200 været en gravplads. Da møllen blev opført i 1908, fandt man urner ved udgravningen til kælderen. Lignende fund blev gjort på den anden side af Jyllandsgade, under den bygning der tidligere husede biblioteket.

I 1954 gravede Aulum Vandværk en ny vandledning ned langs Tømmergade til Fynsgade. På en 20 meter strækning fandt man fem grave markeret med store sten. I 130 cm dybde blev der fundet rester af lerkar. En af stensætningerne var tre meter lang. Der synes at være tale om jordfæstegrave med stendynger og lerkar.

Gravfund fra ældre romersk jernalder (a-c) og yngre jernalder (d). a: lerkop, b:jernkniv, c: lerkar, alle er fra grave ved østenden af Jyllandsgade i Aulum (fund nr. 121). d: lerkar fra grav ved Tavlborg vest for Aulum (fund nr. 126). Fotos: Kjeld Hansen.

Bopladser og bosætning

Fundmaterialet fra bronze- og jernalderen er sparsomt, især mangler der bopladser fra jernalderen. Noget tyder på, at man foretrak at bo på den bedre jord i den sydlige del af sognet frem for de lettere jorde ved Storå.

Gravpladsen omkring møllen og Tømmergade/Jyllandsgade viser, at der har boet mennesker der i de første århundreder efter Kristi fødsel. Bopladserne er dog aldrig blevet fundet, men formodes at de skal findes i samme område. Ved gravearbejde i området bør man derfor være opmærksom på mulige fund.

Danmark i jernalderen

Jernalderen (ca. 500 f.Kr.–800 e.Kr.) var en urolig tid. Europa var præget af ***folkevandringer og krige***. Det romerske imperium erobrede store dele af Europa, og selvom de ikke nåede helt til Danmark, vidner ***mosofringer og massegrave*** om ufred og uro.

Danmark var endnu ikke samlet, men bestod af ***krigende stammer***. Øst for Storebælt fandtes ***danerne***, mens Jylland antageligt blev beboet af flere stammer – herunder ***kimbrerne***, som er kendt fra det berømte ***kimbrertog***, en folkevandring ned gennem Europa på flere hundrede 100.000 mennesker inkl. kvinder og børn. Kimbrerne tørnede flere gange sammen med romerne og tilføjede dem knusende nederlag, og spredte skræk og rædsel i et Romerrige som ellers synes uovervindelig. Kimbrerne havde ikke noget skriftsprog så det vi ved om dem stammer mest fra romernes beskrivelser af de barbariske og frygtløse kriger fra nord.

Læs om Kimbrernes utrolige historie på QR koden

Moseofringer og våbenfund

Et af de mest berømte fund er ***våbenofringen i Illerup Ådal***, hvor man har fundet tusindvis af våben og udstyr, ofret i mosen efter et slag. Det vidner om organiseret krigsførelse og religiøse ritualer.

Våbenofringen i Illerup Ådal

Landbrug og landskab

Landbruget var hårdt arbejde. Der skulle hentes vand, hø slås, gødning fra dyrene skulle spredes, sten samles og træer fældes. Landskabet blev mere åbent, og skovene svandt ind. Landbruget blev mere og mere avanceret og dele af det danske landskab blev kulturlandskab.
Små gårdsamlinger lå på højtliggende jorde, beskyttet af hegn og volde. Rug og havre som egentlig var kommet hertil som ukrudt blev nu dyrket som vinterafgrøder, og husdyrenes gødning blev udnyttet. Lavtliggende områder blev brugt til høslæt og græsning. På de mindre egnede jorde opstod de skove, vi kender i dag.

Kongeegen i Jægerspris, Danmarks ældste levende træ, er ca. 1500 år gammelt og stammer fra jernalderen.

Udgravninger ved motorvejen

Ved anlæggelsen af motorvejen syd for Ljørring og hen mod Troelstrupvej blev der fundet mange ***stolpehuller***, som viser, at der har ligget en lille landsby. Der blev fundet otte huse.
Over en strækning på 2,5 km følger motorvejen et plateau med mindst syv gravhøje. Gravene strækker sig over ca. 3000 år. Gravhøjene lå næsten som kilometersten langs en oldtidsvej, hvor man også fandt ***jordfæstegrave, urnegrave og bebyggelsesspor*** fra flere perioder. Fundet kom på Kulturstyrelsens top 10-liste over de bedste fund i Danmark i 2014.

Natur og dyreliv

De fleste store pattedyrarter er uddøde. Dyrelivet lignede det, vi kender i dag: ***krondyr, rådyr, grævling, ræv og agerhøne***, der var dog også ***urfugl vildsvin, ulv.*** Nye husdyr som ***tamkat, ænder og høns*** blev indført via den romersk kultur og spredt over Europa.

Befolkningstal

Ved overgangen til vikingetiden omkring år 800 vurderes Danmarks befolkningstal til at være op mod ***1 million mennesker.***

VIKINGETIDEN (ca. år 800 – år 1050)

Danmark samles. I vikingetiden samles Danmark under én konge – ***Gorm den Gamle*** – og bliver til et samlet rige. I perioder er Danmark langt større end i dag. Dele af Storbritannien, Norge, Sverige, Island, Estland og Nordtyskland er under dansk indflydelse.

Med deres søstærke ***langskibe og sejl*** kunne vikingerne sejle til fjerne kyster, hvor de handlede men også plyndrede. Begge dele bidrog til det danske riges økonomi men gav også magt.

Vikingetiden

Lergrav – borg og sagn

Et gammelt sagn fortæller, at man engang kunne sejle hele vejen fra Vesterhavet til Lergrav. Lergrav var dengang mere en borg end en herregård. Da den gamle hovedbygning blev revet ned og en ny opført i 1999, foretog arkæologer udgravninger. De bekræftede, at den oprindelige Lergrav var en borg med voldgrave – nogle af dem kan stadig ses i dag. Om man virkelig kunne sejle dertil, er tvivlsomt. ***Tvis Å,*** som løber nord for Lergrav, har muligvis været større dengang, men om der kunne sejle et vikingeskib, ved vi ikke. Sagnet forbliver en spændende tanke.

Skvatmøllen ved Løven Å

Ved Løven Å neden for Ljørring by har der i vikingetiden været en skvatmølle – en enkel vandmølle. Åen var dengang meget slynget, det udnyttede man ved at grave en kanal tværs over engen mellem to slyngninger. Det gav mere fald på vandet og dermed kraft til møllen. Træ render og et spjældsystem styrede vandtilførslen. Selvom faldhøjden var begrænset, var møllen et stort fremskridt i forhold til den tidligere skubbekværn, hvor to sten blev gnubbet mod hinanden.

Vandrenden var samlet ved hælp af fjer og noter af to vinkeldannede sidestykker og et midterbrædt. Sidestykkerne var solidt forankret med indfældede, nedrammede pæle.

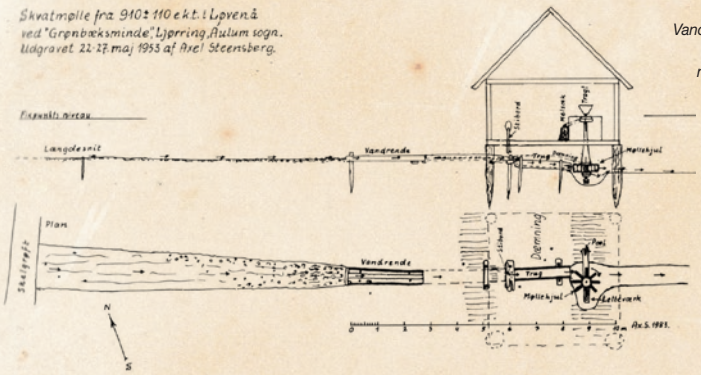

Forneden ses en rekonstrueret plan af møllerenden med møllehjul og letteværk. Foroven et længdesnit med møllehus og horizontalhjul rekonstrueret

FRA FORTID TIL NUTID 2

Kriger, sømand eller bonde?

Overgangen fra jernalderen til vikingetiden var præget af ***handel, plyndringstogter og bosættelser*** i udlandet. Danmark var opdelt i små ***høvdingedømmer***, hvor der ofte blev kæmpet om magt og kontrol over et område.
Samfundet var organiseret i ***landsbyfællesskaber***, og økonomien og sammenhængskraften var ***landbrug, fiskeri og dyrehold***. Samtidig var de også ***sømænd og krigere*** og det spillede en central rolle når de tog på togter eller sejlede ud for at handel. Både kongen og høvdingerne havde militær lige så vel som politisk magt.

Vikingetiden blev opfundet

Knæk en skibsplanke fra vikingetiden

Søfart og togter

Vikingerne var kendt for deres fantastiske ***langskibe***, som både kunne sejle på åbent hav men også langt op i floderne. Opfindelsen af ***det store sejl*** gjorde det muligt at nå langt omkring på plyndringstogter i både England, Frankrig og Østeuropa, men der blev også etableret handelsforbindelser. Handlen omfattede varer som ***pelser, hør, metaller og slaver***. Nogle af vikingerne bosatte sig endda i områderne i kortere eller længere perioder. Vikingerne var dygtige kriger, på plyndringstogterne var deres vigtigste våben ***sværdet og buen***.

Er vikingernes buer hurtigere end nutidens?

Kultur og religion

Før kristendommen var vikingekulturen præget af ***nordisk mytologi*** og ritualer til ære for de nordiske guder ***Odin og Thor.*** Fund af ***smykker, amuletter og runesten*** vidner om spiritualitet og kunsthåndværk. Omkring år 900–1000 begyndte ***kristendommen*** at sprede sig i Danmark. Vikingetiden blev dermed perioden, hvor ***asatroen*** gradvist blev afløst af kristendommen.

Harald Blåtand Kristendommen og Politik
Overgangen til kristendommen markeres af ***Harald Blåtands runesten i Jelling*** fra ca. år 965. Her står, at han gjorde danerne kristne. Men trosskiftet skete dog gradvist over en længere periode.

Kristne strømninger fandtes allerede i Danmark i slutningen af 700-tallet. I år 800 levede ***asatro og kristendom side om side***. men omkring år 900, i midten af vikingetiden, blev kristendommen dominerende. En af grundene til det var at vikingerne handlede meget med ***Det tyske Romerske Kejserrige*** og der handlede man helst med ligesindede. Efter Harald Blåtands dåb blev det sværere for den tyske kejser at blande sig i danske forhold, så det var politisk klogt af Harald at lade sig døbe.
I slutningen af vikingetiden, omkring år 1050, var de fleste vikinger kristne. De blev døbt, gik i kirke og blev begravet på kristen vis.

Aulum Kirke

Kirken i Aulum blev bygget lige midt i sognet for ca. 800 år siden. Tidspunket kan ikke fastlægges helt præcist, men det må være mellem 1100-1200 året ved afslutningen af vikingetiden, og store dele af Danmark var blevet kristne. Rundt i hele Danmark blev der bygget mange kirker i den periode.

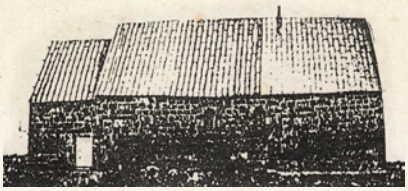

Smykker

Et fund fra Trend i Himmerland – en ***støbeform af fedtsten*** – kunne bruges til både kors og torshammer. Det viser, at håndværkere lavede smykker til folk fra begge trosretninger.

Befolkning og centralmagt

Danmarks befolkningstal i vikingetiden anslås til omkring ***500.000 mennesker.*** Flere danskere bosatte sig i større handelsbyer, og der blev opført store ***ringborge***, så Danmark er med stor sandsynlighed blev styret af en stærk centralmagt.
Navnet 'Danmark' dukker først op i udenlandske kilder i 800-årene, på dansk grund nævnes det første gang omkring 965 på kong Harald Blåtands runesten i Jelling.
Der fandtes ikke skarpe grænser i vikingetiden som i dag, og hvad Danmark egentlig omfattede i 800-tallet, vides ikke helt præcist. På runestenen i Jelling kalder Harald sig for konge over både Danmark og Norge, men dele af Sydsverige hørte nok også med til det danske kongerige. I slutningen af vikingetiden havde Danmark, Norge, England og noget af Sverige fælles konge.

Efterskrift

Vi har forsøgt at få så meget lokalstof med som muligt fra de forskellige tidsperioder. På de fleste steder hvor der har været bosættelser overlapper tidsperioderne hinanden. De steder, man i stenalderen fandt egnede til bosættelse, blev ofte også beboet i jernalderen og vikingetiden.
Efterhånden som befolkningstallet stiger, opstår der bosættelser på nye steder.
Forud for den nye motorvej blev der lavet en del undersøgelser af området syd for Aulum.
Man vidste godt, at der i området havde været bosættelser, for der var fundet mange genstande, som tydede på det. Selve bosættelserne – altså de konkrete bopladser – var dog ikke lokaliseret, men blev fundet ved de nye udgravninger.«

Afslutning

Med dette afsnit er vi kun 1000 år fra nutid. Der har været stridigheder i alle perioder men i jernalderen var det meget slemt. Kimbrerne som sandsynligvis kom fra Nordjylland slog sig ca. 100 år før vor tidsregning sammen med 2 andre stammer Teutonere og Ambronere. Sammen drog de ned gennem Europa og stødte sammen med romerne og deres fantastiske og veltrænede hær. Alligevel vandt de over dem flere gange. Desværre havde de ikke havde noget skriftsprog, så det vi ved stammer fra romernes beskrivelser af sammenstødene. Det kan ikke udelukkes at efterkommer af disse stammer er de første vikinger. Vi ved det ikke, kun at vikingerne var barske kriger, men også dygtige handelsfolk.